

JÁROSI KATALIN

Felkerekedni egy másik világba

*Rezidenciaturisták, élmény- és jóléti migránsok
magyarországi falvakban**

Ringo az év legnagyobb részében egy kis belső-somogyi faluban él. Először 1981-ben, a puha diktatúra idején járt Magyarországon, akkor nem gondolta volna, hogy egyszer itt vesz majd egy házat. A faluba úgy került, hogy Münchenben tagja volt Helga baráti körének. Helga volt az első német, aki röviddel a rendszerváltozás előtt házat vett a faluban. Ringo Helga meghívására jött a faluba, a látogatás után kis idővel, 1992-ben már maga is ingatlantulajdonos lett ugyanabban az utcában, ahol Helga is lakott. Ringo a vétel után 8 évvel újjította fel és építette át a házat és csak aztán költözött be. A Magyarországra való költözése fő okaként a németországi magas rezsiköltségeket nevezte meg. Egészen 1992-ig nem érezte szükségét egy saját ház birtoklásának, de az ötvenes évei végén letett arról, hogy a Mercedesében egy bőröndjével együtt éljen. Állandó munkahelye nincs, évente négy-öt nagyobb alkalmi munkát vállal és ebből tartja fenn magát. A legnépszerűbb munkája a müncheni Oktoberfesthez köthető, ahol egy állandó előadás mellékszereplője. Ebben a játékban ő a hóhér, aki egy önként jelentkező nézőt a produkció

* A tanulmány adatait *A regionalitás politikája: változó regionális identitás, átalakuló helyi társadalom* c. OTKA kutatás (Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2004–2006) és *Az aprófalvak és az aprófalusiak esélyegyenlősége* c. MNFK kutatás (Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Budapest, Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék és Miskolci Egyetem Kulturális Antropológia Tanszék, 2004–2008) szolgáltatják.

végén guillotine-nal lefejez. Miután a boszorkány külsejű segítőjével felsorolják azt, hogy mit és hogyan metszett át a penge, következik a játék feloldása, mindenki fellélegzik. Rövid taps. Ringo meghajol. Teszi ezt már évtizedek óta. Ringot a somogyi faluban művésznek tartják. Fest, hulladékból szobrokat készít, fényképez, zenél, videóinstallációkat gyárt. Somogyi háza műterem, kiállítóterem és lakás is egyben, az egyszerű halandók számára furcsábbnál furcsább építészeti és lakberendezési megoldásokkal. Ringo háza amolyan Gesamtkunstwerk. Kati, a magyar takarítónője hosszasan sorolja Ringo nem mindennapi és és sokszor mosolytfakasztó szokásait, beszólásait és kapcsolatát a faluhoz tartozó tanyán élő gyerekekhez. Egy tizenéves testvérpárt meg is keresztelt, a gyerekek keresztapunak szólítják, s gyakran időznek nála a házban és a ház körül. Ringo a gyerekeknek mutatja be legújabb műalkotásait, akik viccesnek és érdekesítőnek találják azokat. A gyerekek szülei – a régióban cseppet sem szokatlan módon – a környékre költöző külföldieknél dolgoznak, ebből tartják fenn a népes, 8 tagú családot. Ringoról a német televízió már több filmet is készített. Az egyikben, ami a Bayerische Rundfunknál látta meg a napvilágot, a férfi életét pontosabban nyomon tudjuk követni: hárman voltak testvérek, anyjuk meghalt, amikor Ringo 16 éves volt. Ringonak az apjával korán megromlott a kapcsolata, ezért fiatalon önállósodott. Az 1960-as éveket hippyként gyúrta maga mögé, párkapcsolatai hosszú távon sikertelenek voltak, gyerekeivel nem tartja a kapcsolatot, a létezésük ténye elég a számára. Családjából már csak egy öccse él. Szobrászat, filmrendezés, avantgarde, életkedv – barátai csak így ismerik Ringot. Ha azonban a történeteiben nagyot mond, a barátai tudják, hogy mikor kell meglökni a nappalijában a lámpán függő Münchhausen báró szobrát.¹

Magyarországon egyre több olyan falut és tanyát találunk, amelyekbe a rendszerváltás óta jól szituált, tehetősebb középkorú és idős emberek költöznek. A szocializmus idején elsősorban mezőgazdasági termények termelésével és azok ipari felhasználásával foglalkozó, lakó és munkahelyként szolgáló falvak utcái illetve külterületei a rendszerváltás után az őslakosok szeme láttára és befolyása nélkül újfajta használati oldalukról mutatkoznak meg. Jelentős számú falu több-kevesebb lakóháza külföldiek és – kisebb számban – magyar városiakok (főleg budapestiek) nyaralójává

¹ Az interjú leírásáért köszönet illeti Nyáradi Gábor főiskolai hallgatót (Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, kommunikáció–magyar szak, 2006)

vagy végleges lakóhelyévé válik. Az élménymigránsok által használt ingatlanok számát tekintve az egyes települések igen változatos képet mutatnak. A szociálisan nehéz sorsú lakókat koncentráltan felfogó településen egy-két külföldiek által birtokolt ingatlannal találkoztunk, de volt néhány főutaktól elkerült, szociális gyűjtőpont nélküli település is, ahol csaknem valamennyi ingatlan külföldiek tulajdonában volt.

Első látásra ezek a migránsok a falut nem a mindennapi megélhetésük, hanem szabadidős tevékenységük, kikapcsolódásuk színhelyéül választják. Ennek az „élménymigrációs“ jelenségnek elsősorban a nemzetközi szereplői (német,² holland, osztrák beköltözők) jelennek meg a médiában és a köztudatban, de néhány településen találkoztunk a magyar fővárosból szinte heti rendszerességgel vidékre ingázó vagy letelepedő ingatlantulajdonosokkal is. Az általuk megvásárolt, többnyire lakatlan vagy romos parasztporták és szocialista típusházak gondos átalakítás után a falvak büszkeségeivé válnak – bár ezeknek a felújított portáknak a kulcsra zárt kapui, ajtói és bespaletázott ablakai a tulajdonosok gyakori távollétéről tanúskodnak.

A falvak helyi lakosai általában üdvözlik a nyugati beköltözőket, mivel a házakat új tulajdonosaik megmentik az enyészettől, és így felértékelődik a falu az ő portáikra nézve is. Az ilyen falvak kirívó, különleges jövevényei kulturális sokszínűséggel töltik meg azt a helyet, amit a helyiek eddig a mindennapi életük élésére másképp használtak. A helyiek szemében az eddigi falusi tér – a nyugati ingatlantulajdonosoknak köszönhetően – új vizuális és használati oldalairól mutatkozik meg: olyan új kreatív és kollektív tevékenységek színterévé válik, melyek eddig nem voltak jelen a település mindennapjaiban. Ez a migráció megnöveli a faluhoz való kötődést a helyi lakók számára is, mert a külföldiek – mintegy

² Az egykori Német Demokratikus Köztársaság területéről (a mai újraegyesült Németországban az úgynevezett „Új Szövetségi Államokból”) elvételre találkoztunk ingatlanvásárlókkal, holott a hidegháború idején a kelet-német társadalom számára Magyarország vonzó turisztikai célpont és több tekintetben is irigyelt ország volt. Magyarország – az NDK állampolgárainak szemében – az egyénnek nagyobb mozgásszabadságot valamint nagyobb jólétet biztosított, mint az NDK a saját állampolgárai számára, ezért a magyarországi nyaralások és kapcsolatok fontos szimbolikus, illetve konkrét tőkét testesítettek meg a kelet-német társadalomban. Más posztzocialista országok lakói számára sem vonzóak az általunk vizsgált régió, mert csak elvételre találkoztunk Romániából vagy a volt Jugoszlávia területéről érkező betelepülőkkel.

tükröt tartva nekik – működőképes faluhasználati és életmódbeli lehetőségeket jelenítenek meg.

Jelenlegi írásomban a rezidenciaturizmus, az élménymigráció és a jóléti migráció fogalmi tisztázásán túl néhány kutatástörténeti példát mutatok be ezekre a jelenségekre vonatkozóan. Ezt követően néhány vizsgált falu példáján keresztül a magyarországi falvakba irányuló nemzetközi és belföldi migráció etnográfiai kutatási tapasztalatairól számolok be.

A helyhez kötődés fokozatai: rezidenciaturizmus és migráció

Az élményorientált vándorlások kutatása kapcsán különbséget kell tenni az évnak csak bizonyos szakaszaiban, például a szabadságok vagy a hosszabb ünnepnapok idején a második ingatlanjukban, a falvakban időző rezidenciaturisták, és a falvakat első lakóhelyükként választó bevándorlók között. A magyarországi falvakban letelepedők közigazgatási tekintetben két csoportot alkotnak: kisebb számban vannak azok, akik fő lakóhelyükként a vidéki házukat jelölték meg (ők a „legális” betelepülők) és nagyobb arányban találkozhatunk olyan, főleg külföldi ingatlantulajdonosokkal, akik bár az év egészében Magyarországon élnek, különböző okokból mégis egy gyakorlatilag igénybe nem vett külföldi lakcímmel is rendelkeznek.

A letelepedés dinamikájára jellemző, hogy először csak a szokásos szabadságok idejére veszik birtokukba újjáépített „birodalmukat” azok új nyugati gazdái, majd a rezidenciaturizmust a tulajdonosok emelkedő életkorával párhuzamosan felváltja a migráció és egyre többen válnak e házak állandó lakóivá. A letelepedett külföldiek és fővárosiak nagy része általában már nem dolgozik, csak elvétve talákoztunk olyan letelepedettekkel, akik magyar vagy nemzetközi vállalkozóként a kereskedelemben vagy a vendéglátásban még aktívan dolgoznak.

Az élménymigráció és a jóléti migráció fogalmai a „klasszikus migráció” kategóriájának ellentétes jelentését hangsúlyozzák. A „klasszikus migráció” fogalmát olyan vándorlási és mobilitási folyamatokra értjük, melyekben a gazdasági előbbrejutás, a testi épség megóvása, a világnézet szabad hangoztatása illetve egy vallásuk korlátlan gyakorlása a fő motiváció. Ennek ellenére az adatok általában azt mutatják, hogy az individuumot a kibocsátó társadalomban negatív megkülönböztetés éri a mindennapi életben. A jóléti migráció tekintetében ezek a hátrányok nem érhetők tetten. A jóléti migráció és az élménymigráció ugyanúgy félrevezető

terminusokat takarnak, mint az alapesetnek számító „klasszikus migráció” típusának fogalma, mert mint minden kategória, ezek is jelentéseket egyszerűsítenek le és zárnak ki, életutakat és sorsokat sablonizálnak, valamint embereket stigmatizálnak. Mégis, ezek nélkül a kategóriák nélkül sem a társadalomtudomány, sem a közigazgatási, politikai és gazdasági gyakorlatok számára nem volnának értelmezhetőek az általában részletező, hosszú, az emberi életutak sokszínűségét visszatükröző etnográfiai leírások.

Kutatástörténeti fejezetek a rezidenciaturizmus, az élménymigráció és a jóléti migráció jelenségéről

Mivel egyes nyugati államokban a rezidenciaturizmusnak és az élménymigrációnak elterjedt társadalmi gyakorlata van, ezért a téma népszerűsítő irodalma is bőséges. Tanácsadó könyvek soraiban részletes sors-elemzéseket, célország-bemutatókat olvashatunk, kivándoroltak jó tanácsait fogadhatjuk meg, illetve pontos listákat olvashatunk a migráció lehetséges előnyeiről és veszélyeiről. Az elvándorlás hátterének, rítusainak, körülményeinek és következményeinek részletes leírásai elsősorban külföldi újságírók tollából születnek. A tudósítások interjúkon és résztvevő megfigyeléseken alapulnak, s némelyik kötet olyan részletező alapossággal készült, hogy sokszor nehéz megkülönböztetni az etnográfiai kutatások eredményeitől.³ Amilyen széleskörű irodalma van ennek a témának a nyugati államok népszerűsítő-ismeretterjesztő könyvpiacán, olyan csekély az érdeklődés a rezidenciaturizmus, a jóléti migráció, valamint az élménymigráció kultúra- és társadalomtudományos vizsgálata iránt.

Még a modernkori turizmus kialakulása előttől ismerünk olyan mobilitási szokásokat, amikor a lakóhelyüktől távol eső területre emberek rendszeresen visszatérnek kikapcsolódni. Elsősorban az arisztokrácia téli és nyári rezidenciáinak vagy vadászkastélyainak használata emlékeztet a mai rezidenciaturizmusra. Ezeken a második lakóhelyeken az év bizonyos szakaszaiban, szűk családi körben vagy ismerősök társaságában, a mindennapi tevékenységektől eltérő életet tudott folytatni a nemesség egy része. A második lakórezidenciák – reprezentatív jelentésükön túl – a mindennapi élet kerékvágásából zökkentették ki a tulajdonosaikat, miközben olyan tevékenységeket, tárgyi, társadalmi és természeti

³ Vö. pl.: Thul, Peter: *Nix wie weg! Auswandern – Klartext. Die Zukunft neu und sinnvoll planen.* Serie Klartext, Asunción, 2003.; Finkelstein, Kerstin E.: *Ausgewandert. Wie Deutsche in aller Welt leben.* Berlin, 2005.

környezetet kínáltak fel nekik, melyek az állandó lakóhelyükön nem fordultak elő. A modern kori turizmus történetében a rezidenciaturizmus jellemző példái a tavak, a folyók és a tengerpartok mentén, a városszéli zöldövezetekben vagy a hegyekben birtokolt nyaralók, hétvégi házak, apartmanok. Bizonyos övezetekben a turisztikai igények keveredhetnek például gazdasági célokkal is: gondoljunk csak a hétvégi hobbikeretekre vagy a szőlőhegyekre, melyek tulajdonosai hol pihenésre, hol pedig háztáji gazdasági termelésre használják második ingatlanukat. Kutatásaink során mind a belföldi mind pedig a külföldi rezidenciaturizmus jelenségére akadt példa.

Az élménymigráció és a nemzetközi rezidenciaturizmus jelenségének tömeges kezdete a múlt században a nyugati társadalmakon végigsöprő diáklázadások és hippy mozgalom időszakával közel egy időre datálható. Ezek a migránsok már nem a klasszikus politikai, vallási, világnézeti és gazdasági kényszerből, hanem sokkal inkább valamilyen vidék iránti rajongásból és otthonról való elvagyódás miatt kerekednek fel. A klasszikus migrációtól eltérően nem a veszély vagy fenyegetés volt a migrációs legfőbb mozgatója, hanem a valamitől való elszédülés, a valami felé való vonzódás és a valahová elmozdulás vágya. Az élménymigráció jóléti szándékokkal vagy tevékenységekkel is párosulhat: vannak, akik rajongásból kerülnek egy új országba, ám ott aztán munkába is állnak; illetve korábbi felhalmozásaiknak vagy nyugdíjuknak köszönhetően anyagi hátterük az új országban magasabb életszínvonalat biztosít.

Dieter Haller német antropológus előszeretettel vizsgál „mágikus migrációs helyeket”, azaz olyan migrációs folyamatokat, melyek elsősorban kulturális okokra vezethetők vissza.⁴ A rezidenciaturizmus, az élménymigráció és a jóléti migráció eseteiben legtöbbször az ezekhez a helyekhez kötődő elképzelések alapján jelennek meg a vándorlók. Ilyen hely például a Földközi-tenger partján a Gibraltári szoros marokkói oldalán levő város, Tanger, amely európai és amerikai írókat, nagyvilági hölgyeket, adó elől menekülőket, fegyverkereskedőket, kémeket, homoszexuálisokat, drogosokat, spekulánsokat és csempészeket vonz; vagy az egyiptomi kikötőváros Alexandria, a gondtalan művészi alkotás paradicsoma; a spanyol Costa Brava és Costa Blanca, valamint Mallorca szigete, ahová a nyugati társadalmak nyugdíjukért több komfortot kívánó

⁴ Haller, Dieter: *Gelebte Grenze Gibraltar. Transnationalismus, Lokalität und Identität in kulturanthropologischer Perspektive*. Wiesbaden, Deutscher Universitäts-Verlag, 2000.

idősei és a letűnt gyarmatok emléke után sóvárgó britek vándorolnak ki. De a világvárosok⁵ is migrációs vágyakat ébresztenek a megszólítottakban: Párizs a civilizáció szimbólumaként, San Francisco a homoszexuálisok melegágyaként, a kettéosztott Berlin egyes negyedei a hidegháború idején az otthontól való elszakadás, a kispolgári létből való menekülés ígéretként ébresztett migrációs vágyakat. Dieter Haller ezekben a migrációs jelenségekben a mágikus helyekhez kötődő megváltás-elképzeléseket emeli ki, amelyekben a helyekről szóló autenticitás, igazság és a cselekvés helyessége sűrűsödnek össze. Az élménymigránsok ezektől a helyektől énjük felszabadítását várják el úgy, hogy minden eddigi, a korábbi életükben meglévő társadalmi és kulturális kényszert maguk mögött hagynak. Az elhagyott társadalmat és benne saját sorsukat kaotikusnak élik meg, miközben a mágikusan felmagasztalt új lakóhely a „valódi”, az individuumhoz illő otthon képeként lebeg a szemük előtt.

A „mágikus migrációs helyeknek” történelmileg kialakult megváltásképzet-történeteik vannak, melyek az idők során inkább állandóak maradnak, de a bevándorló rétegek társadalmi helyzete korszakról korszakra változhat. Ennek a változó társadalmi bevándorló háttérnek és a viszonylag stabil megváltás-képzetnek a bizonyítéka egy Új-Zélandon készült etnográfiai leírás Brigitta Bönisch-Brednichtől.⁶ Az 1960-as évek végétől egyre több, főleg német bevándorló jelenik meg Új-Zélandon, aki a migráció eszközével már nem a klasszikus migráció vonalába sorolható gazdasági felemelkedésért és előbbre jutásért küzd, hanem az addigi, megszokott életét a társadalmi jelenségek iránt érzett megvetés miatt, frusztrációból, kalandvágyból, erős baloldali politikai meggyőződésből és lelkiismereti okokból adja fel. Az élménymigráció a szigetországban az 1970-es évek individualista betelepülőinek, az 1980-as évek alternatív életet keresőinek és az 1990-es évek életstílus-kifejezőinek időszakára korszakolható. Az 1960-as évek német kivándorlói között szép számmal találjuk a hippi-mozgalom „harcosait”: ők a ló hátán évekig az új-zélandi szigeten vándorlók, akiknek hippi társaik Észak-Afrikában, Dél-Európában és Ázsiában is megvetették a lábukat. Új-Zélandon az ilyen hippi betelepülők körében a '70-es és a '80-as években virágzik a lakóközösségekben élés, az önellátó gazdálkodás és a házfoglalás is. Egyesek aktív szolidaritással akarják a helyi őslakos maorikat – többnyire a velük való

⁵ Hannerz, Ulf: A világvárosok szerepe a kultúrában. *Replika* 1999, 38. sz. 91–103.

⁶ Brigitta Bönisch-Brednich: *Auswandern – Destination Neuseeland. Eine ethnographische Migrationstudie*. Mana-Verlag, 2002.

házasság útján – megmenteni. A hippik politikai aktivitása az elesettekért és az elnyomottakért a migrációban is megmaradt, sokan keresték a kapcsolatot a hasonlóan gondolkodó helyiekhez. Mivel ezek a kívándorlók gyakran változtatták lakóhelyüket, többen közülük Európa és Új-Zéland között ingáznak, nem alakult ki igazi társadalmi betagozódás a helyi lakosság felé.

Az 1970-es évek „yachties” bevándorlóí álmaikat hajszolva, belső szabadság-, utazás- és kalandvágyból vetődtek Új-Zélandra. A szigetországba vándorlásuknak kevésbé volt politikai indítóoka, sokkal inkább a gondtalan utazás és a hobbiúzés volt a migráció célja. Az 1980-as években az élményturizmus háttere átvándorolt a gondtalan, anyagilag stabilan megalapozott, munka nélkül való élés típusába. Ami mindhárom, példaként kiragadott új-zélandi migrációs attitűdöt átöleli az a hol egyszerűen (ökológikusan, a természeti környezetébe esztétikailag és anyagiában is harmonikusan illeszkedő), hol pazarul felépített, nagy építési telken álló ház, mely a kívándorlás célját, a ház tulajdonosának életstílusát és vágyott életérzését, és nem utolsósorban a biztonságot és a gondtalan szabadságot testesíti meg.

A magyarországi falvakba költözésnél a migránsok számára fontos szempont volt a falvak ismeretlensége, észrevétlensége, elzártsága, turisztikai kihasználatlansága. A kutatás ezen a ponton csatlakozik a Pécsi Tudományegyetem Kommunikációs Tanszékén végzett kutatáshoz, amely a Káli-medence felfedezését és regionális intézményesülését követi nyomon a turizmus társadalmi gyakorlatának változásán keresztül. A Balaton-felvidék egyes részeire szemet vető (elsősorban művész) értelmiségi réteg a hétvégi vidékre költözést, a szabadidős tevékenységét és a nyaralóik átrégiesítését „arra használta fel, hogy szembenállását fejezze ki az adott politikai (és társadalmi, kulturális) rendszer alapértékeivel; tudatosan szembeforduljanak a tömegturizmus által előállított, egységesített, tömeges fogyasztásra szánt kulturális mintáival.”⁷ A vidék szabadidős meghódításának divatai és típusai az ipari társadalmakban

⁷ Szijártó Zsolt: Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében. Egy kutatás tapasztalatai. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Egy tér alakváltozásai Esettanulmányok a Káli-medencéből*. Tabula Könyvek 4. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2002. 9.; ld. még: Szijártó Zsolt: A turizmus mint menedék. Képek és elképzelések a Káli-medencében. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció*. Tabula Könyvek 1. Budapest – Pécs, Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, 2000. 7–22.

folyamatosan jelen levő krízis-, elvágyódás- és ellenvilág-elképzelésekből táplálkoznak. A Káli-medencéről készült antropológiai esettanulmány a társadalom modernizációs válságainak kapcsán az önállóan kitermelődő kritikai attitűdöket és a krízis megoldására a mindennapi élet keretei között termelődő konkrét cselekvéseket értelmezi a táj formálása során.⁸

Hasonló tömegturisztikai valamint város ellenvilág-képzetek érhetőek tetten a tanyasi turizmus és a tanyasi rezidenciaturizmus jelensége mögött is. A tanyák fontos helyszíneiben, úgymint az *Alföldben*, a *pusztában* és a *csárdában* a „népi kultúra”, a „múlt” és a „falusiasság” hangsúlyozása jelenti azt a reklámot, ami turisztikailag hasznosíthatóvá teszi ezt a településfaját. A lovaglás, a kocsikázás, a lovas bemutatók, a gasztronómia és a pusztashop jelentik a pusztaprogram – a legtöbb esetben egyáltalán nem autentikus – fő műsorszámait, melyeknek alig száz éves keletkezés-történetük, általában értelmiségi szülőatyjuk és nem helyi menedzsmentjük van. A tanyák turisztikai népszerűsítésében az is szerepet játszott, hogy azok a 19. századtól folyamatosan bekerülnek az irodalomba, a képzőművészetekbe, az operettekbe majd a filmekbe. Így ezek az alaposan revitalizált kultikus és misztikus helyek – a turisztikai prospektusok ígéretei szerint – az „állandóan rohanó” és „túlhajsolt” városi emberek nyugalmas oázisává válnak.⁹ A falvak élményturistáinak és rezidenciaturistáinak mobilitási attitűdjei a Káli-medencében tanyát verő értelmiségiek és a magyar pusztára ellátogató turistáknak illetve az oda letelepülő élménymigránsoknak a motivációihoz nagyon hasonlítanak. Az ideiglenes vagy végleges szembefordulás a saját társadalom értékeivel és az eddigi életmóddal történelmileg létrehozott „kultikus” ellenvilágok felé vonzza ezeket a vándorokat.

A falvakba költözés okai

A magyarországi falvakba irányuló jóléti migráció és rezidenciaturizmus kutatása kapcsán rákérdeztünk azokra a társadalmi gyakorlatokra és a mögöttük meghúzódó elképzelésekre, melyek a migráció kiváltó okait és körülményeit ragadják meg. Hogyan éltek és hogyan gondolkodtak

⁸ Szijártó (2002) i. m. 11.

⁹ Kürti László: A pusztá felfedezésétől a pusztá eladásáig. Az alföldi falusi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája. In: *Turizmus és kommunikáció*. Tabula Könyvek 1, Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.), Budapest, Pécs: Néprajzi Múzeum/PTE Kommunikációs Tanszék. 2000. 112–128.

magukról és saját társadalmukról a migráció előtt és után a nyugati ingatlantulajdonosok? Milyen elképzeléseik voltak Magyarországról, milyen elvárásaik voltak a migrációval kapcsolatban?

A tereptapasztalatok azt mutatják, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – a gazdasági kényszer igen kevés migráns esetében nyomós ok arra, hogy Magyarországon rendezze be élete következő szakaszát, s Magyarország csak egy szűk réteg számára jelenti az utolsó gazdasági menedéket. Az az állítás pedig végképp nem igaz, hogy azok rendezkednek be idős korúakként Magyarországon, akiknek a Földközi-tenger partján – az időskorú nyugat-európaiak intenzív beköltözésének következtében – már megfizethetetlenek az ingatlanok. Azonban a magyar falvakba irányuló mobilitásnak szinte minden esetben egyik oka az ingatlanok alacsony ára, és sok nyugati migráns szeretné, ha aktív keresőkori életszínvonalát magyarországi kivándorlása révén megőrizhetné vagy emelhetné.¹⁰

A nyugati ingatlantulajdonosok céltudatosnak hatnak akkor, amikor arról számolnak be, hogy hogyan választották ki a falut vagy az ingatlant. A megkérdezett migránsok általában már több országban és kontinensen jártak üzletemberként vagy turistaként, ezért – saját bevallásuk szerint – „szakértőnek” érzik magukat abban, hogy milyen helyeken érdemes illetve nem érdemes élni. Ingatlanvásárlásuknál döntő szempont volt az, hogy olyan vidéken akartak élni, amely ízlésükhöz és világmépuhöz illik, azaz, a turizmustól, a tömegetől, a giccstől és a „bóvítól” távol esik. Ezért az ingatlanok átalakítását is homogénnek tűnő koncepciók mentén álmodják meg a nyugati beköltözők: a „kifelé” semmilyen harmóniát nem megbontani, a falu és természet adta képet nem megváltoztatni elveken „konzerválni”, „kímélni” és „megtartani” akarnak egy a régióba képzelt „összhangot”, míg az ingatlanok belső építészeti és berendezési technikái a stílus által kifejezett „identitás lenyomatának” készülnek. Esztétikai szempontjaik értelmezésénél a Balaton-part tömegturisztikai célra való átalakítása negatív példaként szolgál, amelyben mind a külföldi mind a magyar ingatlantulajdonosoknak nagy szerepet tulajdonítanak.

¹⁰ Hasonló vizsgálati eredményeket mutat egy összehasonlító etnográfiai elemzés is, amely az osztrák–magyar határ két oldalán elhelyezkedő Andau és Jánossomorja település rendszerváltozás utáni társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális transzformációjára készült. A határ átjárhatósága a magyarok szempontjából többek között munkalehetőséget jelent, az osztrák lakosoknak olcsó magyar munkaerőt és olcsó szolgáltatásokat nyújt. Baumgartner, Gerhard – Kovács Éva – Vári András: *Távoli szomszédok. Jánossomorja és Andau 1990–2000*. Budapest, Tel-eki László Alapítvány, 2002. 69–87.

A megkérdezett ingatlantulajdonosok általában középkorú, ötven és hatvanöt év közötti német állampolgárok. A vállalkozók kettős (magyar és német illetve magyar és svéd) állampolgárok. Feltűnő a gyermektelen párok illetve az egyedül álló nők magas aránya. A gyermekes párok gyerekei pedig már önállóak. A nyugatról érkezett adatközlők az első benyomásaik alapján önállósították magukat az előző lakóhelyükön a családi kapcsolataikat illetően: baráti köröket, egyesületeket és hobbitak hiányolnak akkor, amikor arra kérdezzük rá, hogy mi vagy ki hiányzik itt az életükből. Az adatközlők nagy része még dolgozik Németországban, az ingatlanvásárlás az esetek nagy részében a közelgő nyugdíjas kor egyik fontos biztonsági pilléréül fog szolgálni.¹¹ A megkérdezett ingatlantulajdonosok például a következő munkakörökben dolgoznak vagy dolgoztak: videókazetta-kölcsönző magánvállalkozó, festő-mázoló, elektroműszerész, étterem- és panziótulajdonos, sportruházat forgalmazó, zenész-vállalkozó, mutatóanyag a müncheni sörfesztiválon, kertész, betanított munkás. Kutatásaink során azonban kimagaslóan nagy keresettel, illetve nagy vagyonnal rendelkező nyugatiak nem kerültek a vizsgálati körünkbe.

A migráció okainak firtatása során feltűnő az individuumok társadalomban való csalódottsága és – ezzel szoros összefüggésben – az egyén döntési szabadságának felértékelődése. A migránsokkal készített interjúkban számok, adóösszegek, biztosításterhek jelentik a migrálás érveit. Az adatközlők úgy érzik, hogy egy túlköltekező, túlméretezett és az individuumok igényeitől nagyban függetlenített államapparátusnak dolgoztak egy életen át, s ennek csak a migráció vethet véget. A társadalomtudomány a saját társadalomban való csalódottság okait egyrészt a globalizáció hatására felerősödő hagyományvesztésben, másrészt a nemzetállamok szociális, gazdasági, politikai és kulturális szerepének ellehetetlenülésében jelöli meg. Mindez az egyéni élet értelmezésére is rányomja bélyegét: a saját élet – a letűnt társadalmi rendszer tükrében – csak „töredezett”, „veszélyekkel terhes” vagy „nem-konvencionális” lehet. Az egyik legsúlyosabb traumát azonban az jelenti, hogy a társadalom egészével eddig ökonomiai egyensúlyban hitt (néha egyensúlyban levő), politikailag és kulturálisan is legitimnek tekintett, a nemzetállami keretek között működő intézmények (pl. iskolák, biztosítók, munkahelyek, szociális

¹¹ A terepgyakorlatok ideje nagyon behatárolja a terepen talált adatközlők munkakörét: késő nyáron, ősszel, télen és tavasszal általában kötetlen munkaidőben dolgozókkal, távmunkát vagy szezonális munkát végzőkkel, illetve nyugdíjasokkal találkoztunk.

ellátó rendszerek) már nem képesek az egyéni életpályák biztonságos szolgáltatására. Ugyanakkor az intézmények – legitimációs és egzisztenciális okokból – az individuumok élete fölött uralkodnak.¹² Az egyéni élet ezért egy „ellentmondásos harc” metaforában sűrűsödik össze a nyugati későmodern társadalmak biográfiakutatása szerint, ami sokakat a többségi társadalmi léttől való elhatárolódásra ösztönöz. Az „új”, későmodern biográfiákban a hangsúly az „önmegvalósításra”, az „egyéni erővel való boldogulásra” és az „önimádatra” esik – miközben az individuum az intézmények labirintusaiban utat keres. A posztindusztriális társadalmak individuumai a *saját szó*¹³ fogalmának misztikus bensővé tételével lelik meg azt a biztatást, amelyre életprogramjukat felfűzhetik.

Ez az én-centrizmus csak a nagymértékben differenciált, „atomjaira hullott” társadalmakban megy végbe, ott, ahol az individuum a társadalom részrendszereiben csak *részaspektusaiban* vesz részt: például fogyasztóként, ügyfélként, diákként, szülőként vagy testvérként. Így az „önmegvalósítás” és az „önbeteljesítés” mítoszai olyan megoldást ígérnek, melylyel az életnek szabályos körvonalat lehet kölcsönözni. A magyarországi falvakban letelepedő nyugati migránsok ezekből az intézményeik által atomjaira hullott későmodern társadalmakból az identitáskeresés motívációjával érkeznek: a megvett ingatlan és környezete az önmegvalósítás eszköze lesz, melyen keresztül életérzések és vágyak tükrözhetőek, s az elért életteljesítmény is manifesztálható.

A „ház egy nagy telken” a Magyarországra irányuló élménymigrációban is az álmok beteljesülését jelenti: az alapos tervezéssel és sok-sok apró ötlettel átalakított egykori parasztházak vagy szocialista típusházak sok esetben a tulajdonosok életstílusának fontos megtestesítői. A pazarul kiépített, virágos-árnyas hobbikerteknek általában a helyi lakosok közül kikerülő kertészük van. Az élménymigránsok és a jóléti migránsok a falut és elsősorban a hozzá köthető környezetet mint esztétikailag „szép”, érzéki természeti jelenséget fogják fel. A hosszú kertvégek, a tágas határok és a falvakat környező erdők, ligetek, tavak olyan értékek, melyek szerintük emelik az életminőséget, s amelyekre a helyiek nem igazán tudnak

¹² Kohli, Martin: Institutionalisation und Individualisierung der Erwerbsbiographie. In: Ulrich Beck – Elisabeth Beck-Gernsheim (szerk.): *Riskante Freiheiten*. Frankfurt am Main, 1994. 219–244.

¹³ Beck, Ulrich – Ulf Erdmann Ziegler – Timm Rautert: *Eigenes Leben. Ausflüge in die unbekannteste Gesellschaft, in der wir leben*. München: C.H. Beck, 1997. Különösen: 9–17.

vigyázni. A hűséges magyarországi lakótárs (a házastárs vagy az élettárs mellett) a menhelyből hozott kóbor kutya vagy a befogadott macska. A ház kiválóan alkalmas vendégek fogadására, hosszú esti beszélgetésekre. A munka szó a legtöbb külföldi ingatlantulajdonos számára már a múlté, az évek alatt félretett vagy hirtelen ölbe hullott pénzből a legtöbben minden további pénzkereső tevékenység nélkül szeretnének élni.

Ennek a sok szabadidőre alapozott élménymigrációnak persze akkor van igazán értelme, ha megmutatható az ismerősöknek és barátoknak is mindaz, amit a migráció helyén az individuuum megálmodik és megvalósít. Gerhard Schulze élménytársadalom-elmélete szerint a modern és későmodern ipari társadalmakban „az árukínálat robbanásszerű bővülése, a túguló fogyasztási lehetőségek, a hozzáférési korlátok leépülése, az adottságok átalakulása formálható valósággá, egyszóval, a lehetőségek fokozódása magával hozza az életfelfogások változását is.”¹⁴ A mindennapi élet irányításában és az önkép alakításában az *élmény*, az *esztétika* lesz az életfelfogások legkisebb közös nevezője: az ember szép, érdekes és személyesen érdemesnek tartott életet kíván önmaga számára kialakítani, s – mert a lehetőségek döntési örvényében újra és újra az ízlésítéleteire van utalva – a dolgokat stílusukon keresztül ragadja meg. Emellett az interakciós partner kiválasztása, a társadalmi miliók képzése szempontjából mérvadó a közös esztétikai ítéletre épülő élményközösség. Az élményorientáltság Schulze szerint a hétköznapi élet egyre nagyobb területére hatol be: bár eleinte csak a szabadidőre korlátozódott, lassan átfogja a munkatevékenységet is. Ezért a szorosabb társadalmi kapcsolatok, a lakókörnyezet, a napi fogyasztás, a térben való mozgás, a test és a lélek egyre inkább élményigényeket hordoznak. A vizsgált régiókba költöző migránsok ezekben az általuk „esztétikusnak” látott tájakban és falvakban találják meg identitásuk „lenyomatait”. A táj „szépségének”, a falvak és házak belakhatóságának, az individuális igényeik és a környezet harmóniájának hosszú mérlegelése előzte meg döntéseiket.

Egy további, a migráció okainak a megértéséhez lényeges szempont a nyugati bevándorló társadalmak lakosainak vélekedése az idegen kultúrákról. Több nyugati társadalomban óriási népszerűségnek örvendenek egyes idegen társadalmak kellékei. Ezek egyrészt a bevándorló társadalmak külföldi lakosainak fegyverét is jelentik a szimbolikus és konkrét

¹⁴ Schulze, Gerhard: Ästhetisierung des Alltagslebens. In: Uő.: *Die Erlebnisgesellschaft. Kulturosoziologie der Gegenwart*. Frankfurt am Main, 1992. 33–91.

javakért folytatott társadalmi harcban, másrészt az egzotikum-kultusz az élményipar (turizmus, média, divat, lakáskultúra, fesztiválok stb.) fontos eszköze is.

Az egzotikum-teremtés fő eszköze a tér toposzá szervezése. A posztmodern földrajz elméletei szerint a helyek köré fűződő társadalmi és kulturális gyakorlatok az elképzelések, a benyomások az és az adottságok hármására épülnek.¹⁵ Magyarország természeti környezetéről a külföldi társadalmakban élők főleg a turizmusipar termékeiből (ezen belül is főleg az útikönyvekből, tévéreklámokból, kisfilmekből, utazási katalógusokból) nyerik elképzeléseiket. Ismertek még filmek, viccek, operettek, melyek a magyar táj sajátosságairól informálják a külföldieket. Ezek szerint a képek szerint Magyarország természeti adottságai ősidőktől fogva megőrződtek, a táj gyéren lakott és általában messze esnek egymástól a közigazgatási centrumok. A külföldi ingatlanulajdonosok ízlésük alapján különbséget tesznek a tömegturizmustól elhasznált és tönkretett helyek (pl. Balaton, Budapest) és az attól megkímélt és kevésbé átalakított, természetes táj között. A belakott falurész, a gondosan felépített domicil a magyar vidékről szóló kulturális koncepciók és a későmodern individualista életelképzelések paradigmái mentén születik, és az életstílus lenyomataiként és üzeneteiként működik.

A rezidenciaturisták és élménymigránsok mindennapjai a falvakban

A vizsgálat számára fontos kérdés az, hogy a mindennapi kapcsolatok és kommunikációs hálózatok miként jöttek létre, milyen elveken és rendszerességgel működnek a vizsgált településeken. Ezekhez az ismeretekhez elsősorban olyan történeteken keresztül jutottunk, melyek a falvak felfedezéséről, az ingatlanok vásárlásáról, majd a napi tevékenységekről és emberi kapcsolatokról szólnak.

Az általában lakatlan házakat a megvétel után új gazdáik először átépítik, illetve felújítják, majd válogatott gondossággal berendezik. Az ingatlanok átépítésében részt vevő környékbeli szakemberek nevét az építkezők szájról-szájra adják egymásnak. A megbízhatónak vélt

¹⁵ Ld. Massay, Doreen: The conceptualization of place. In: Uő. – Jess Pat – Jess Massey (szerk.): *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*. London, Oxford University Press, 1995. 45–86.; Appadurai, Arjun: Globale ethnische Räume. In: Ulrich Beck (szerk.): *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1999. 11–41.

magyar szomszédokat ellenszolgáltatás fejében a ház és a kert őrzésével bízzák meg a külföldiek. Takarítókat és kertészeket főleg a helyi nők között találunk, mert a férfiak túl alacsonynak találják a munkáért kapható pénzt, ezért közülük csak elvétve kerül ki a külföldiek kertjeiben és házaiban rendszeresen serénykedő alkalmazott. A magyar helyi férfiak illegális foglalkoztatására az építkezések idején, időszakos jelleggel kerül sor, de a falvakban letelepedett néhány külföldi kisvállalkozónál (kereskedőknél, lovaspanzió tulajdonosoknál) találkoztunk egész évben (feketén) foglalkoztatott helyi férfiakkal is.

Az ingatlantulajdonosok nagy része városban élt hosszú ideig, faluban vagy falusias jellegű kisvárosban a megkérdezettek töredéke lakott. A migránsok – a nyugati ipari társadalmakra jellemző módon – általában nagy tereket „jártak be” munkahelyi tevékenységük során, nem egyszer változtattak munkahelyet, többször történt privát illetve munkahelyi „törés” az életükben. A migránsok a falusi környezetben olyan dolgokat neveznek meg mindennapi magyarországi tevékenységekként, melyek korábbi életükben nem voltak jelen: a csend és a nyugalom, valamint a jó levegő élvezete, az időtlen élet, a lassúbb élettempó, a pihenés vagy semmittevés, a spontán hétköznapi kapcsolatok, a spontán mindennapi tevékenységek öröme. A minőségében más típusú életvitelük egyik markáns velejárója még a tárgyi, személyi és természeti környezettel való „egyszerűbb” bánásmód is, például az erdőben és a kertben lehet fát gyűjteni, szerves hulladékot komposztálni, a faluban lezserebb ruhákban is szabad járni, a szomszédokhoz nem kell telefonon bejelentkezni, stb.

A rezidenciaturisták és az élménymigránsok mobilitási és faluhasználati attitűdjei jelentősen különböznek a helyi lakók szokásaitól. A migránsok portái már külsejükben is kitűnnek a megszokott képből: az új ingatlantulajdonosok semmilyen teret nem szentelnek például a mindennapi élelem megtermelésének és feldolgozásának. A ház és kert elsődleges szerepe tehát a jó közérzet, az esztétikai élvezet és a pihenés biztosítása. A házakat és kerteket kisebb koncepciók és „életfilozófiák” menték építetik újjá tulajdonosaik, minden szegletnek gondosan kijelölt szerepe lesz, minden építészeti elem gondosan mérlegelt vizuális kivitelezés szülőltá. Ezek a lakóhelyek igen fontos vágyak és célok manifesztációi, de ezzel együtt a későmodern migrációs folyamatok összetett jelentésének lenyomatai is.

A tereptaszatlatok egy nem várt társadalmi magatartást is megmutattak: a magyar falu a Nyugat-Európában „túlhaladottnak” tűnő nemi szerepeket felszínre hozza. A legtöbb nyugat-európai társadalomban, de

főleg az NSZK-ban, a nők foglalkoztatása egy absztrakt politikai program (és nem, mint a volt szocialista országokban, egy gazdasági kényszerből fakadó szükség) eredménye, amely szoros ideológiai kapcsolatban van a nyugat-európai modernitás által kitermelt nemi szerepek dekonstruálásával. Ez a program a férfi és női társadalmi szerepek határait akarja elmosni, hogy így szüntesse meg a férfiak által irányított és ellenőrzött függőségi rendszereket. A magyar falu – úgy tűnik – „visszanőiesíti” és „visszaférfiasítja” e migránsokat: a nők előszeretettel tanulnak meg főzni, sütni, befőzni és virágoskertet ápolni, míg a férfiak felfedezik magukban a barkácsoló ezermestert. Bár e tevékenységeknek megvannak a korlátai is: csak olyan munkákat végeznek, melyek „kreatívak”, melyekben „örömmüket találják”. A nehéz illetve monoton munkákat (úgy mint az ablaktisztítás, az ásás, nagyobb kerti munkák, kaszálás) már a helyi lakosokkal végeztetik el.

A külföldiek érzékelik a falusiak nehéz életkörülményeit, s ezt a magyar és német „munkamorál” közötti különbségekre vezetik vissza. Szinte minden beszélgetésben elhangzott az a kritika, hogy a magyarok kevés munkával és gyorsan szeretnének meggazdagodni, s ez csak nagyon keveseknek sikerülhet. A régi nyugat-német tartományokból jövők a legkritikusabbak a magyarok munkához való viszonyával kapcsolatban: „de hát ez nem megy ilyen egyszerűen. Hogy az ember valamit elérjen, ahhoz nagyon sokat kell dolgozni és lenne is mit.”¹⁶ Érveik között általában saját munkabírásuk, pénzkeresési szorgalmuk és önmérsékelt fogyasztási szokásaik szerepelnek. Az alkoholizmust nevezik meg még fő problémaként, mely Magyarországon az embereket egzisztenciálisan romokba dönti. A falvak szegénységének egy másik okaként a nagyon rossz infrastruktúra szerepel a külföldiek magyarázatában: a faluból nehéz eljutni bárhová, ha az ember autó nélkül indul el. A buszok nagyon ritkán járnak, az itteniek számára viszont létfontosságú lenne a rendszeres és hozzájuk igazodó buszközlekedés.

A nyugati ingatlantulajdonosok is megismernek más életmintákat, illetve új összefüggéseket fogalmaznak meg maguknak a társadalmi valóságról. Így például a helyiek háztáji gazdasága a szemükben az egészség és a szabadság szimbóluma. Csak kevesen gondolták úgy, hogy a háztáji fontos öfenntartási tényező egy család számára. A helyi társadalmi szereplők az élménymigránsok számára sok esetben még egy másik időben

¹⁶ Vörös Judit és Horváth Inez interjúja Karllal, 2005. augusztus.

élnek. Az „így éltek nálunk az emberek az 1950-es években” kifejezéssel a napi munkavégzés és időtöltés valamint az alacsony mobilitási fok sajátosságait jellemzik az adatközlők. Viszont ez az állapot egyesek szerint a következő generációval kihal, mások szerint viszont inkább generációról generációra, kisebb változásokat megengedve tovább öröklődik akkor, ha a képzetlenebb rétegek munkaerő-piaci hátránya nő. A megkérdezettek közül szinte mindenki tudott véleményt formálni a magyar társadalom helyi szereplőinek életéről, ki együttérzően, ki sajnálkozva, mások pedig az „archaikus” életformára kissé irigykedve.

Az élménymigráció következményei a közigazgatás és a helyi lakók szemszögéből

A gazdasági transzformáció víziója és a migráció a falvak politikai közszereplői szerint elválaszthatatlanok. Ezért a polgármesteri hivatalok a migránsok – nem túl gyakori – kívánságaival, kérdéseivel és problémáival általában megkülönböztetett figyelemmel foglalkoznak. Az önkormányzatok minden külföldi letelepedését támogatják és a külföldiek által tervezett vállalkozásokat is komolyan veszik. A legnagyobb (külföldi tőke bevonásával is építendő) közép-kelet-európai szafari park, vagy egy kétszáz lakóházas svéd vállalkozóval építendő lakópark egy apró település szélén mint potenciális projekt szerepel a falvak rendezési terveiben. Akkor azonban már elbizonytalanodnak, amikor azt kérdezzük, hogy a beruházások pontosan kinek (csak a vállalkozónak, illetve a falunak vagy a régiónak is) hoznak hasznot. A falu lakói megosztottak, ha e terveket szóba hozzuk. A nyugati ingatlanulajdonosok szkeptikusak vagy elutasítók a tervekkel kapcsolatban: ők a tájban levő harmónia megbomlását látják ezekben a projektekben, amik iránt szerintük a célcsoportként kitzűzött nyugatiak egyáltalán nem lennének érdeklődők.

A közigazgatási szereplők ezekben a projektekbe való kapaszkodása számunkra nagyon is érthető: a vizsgált falvakban néhány nyugati vállalkozó is él, így például egy közel száz főt (többnyire nőket) foglalkoztató német kábeltekerceselő, egy lovas panziót üzemeltető család (feketemunkát alkalmaz), valamint egy éttermet és panziót fenntartó házaspár (ám valószínűleg személyes okokból ez utóbbi sikertelen vállalkozás). Ezen kívül az egyik falu polgármesterének családja a külföldiek ingatlanainak közvetítéséből és átépítéséből, valamint a migránsok hozzátartozóinak és más turistáknak az elszállásolásából él, s egy másik

falu polgármesterének felesége tavaly egy hasonló vállalkozásba fogott. A külföldiek – úgy tűnik – a munkahelyteremtés és a megélhetés kisebb-nagyobb szikrái és potenciális kitörési pontjai ezen a vidéken.

A migráció önmagában nem növeli meg az önkormányzatok anyagi forrásait, mivel csak az állandó lakóként bejelentett állampolgárok után jár állami normatív települési támogatás. A helyi adókat pedig – a jogharmonizált adótörvény szerint – nem vehetik ki kedvük szerint különböző mértékben a helyi és külföldi ingatlanulajdonosokra. Ezért a külföldiek által sűrűn lakott települések általában különböző, ritualizált alkalmakat találnak ki arra, hogy a külföldi ingatlanulajdonosok és a falu elöljárói között konszenzust hozzanak létre. Nyilvános falusi ünnepeken vagy zárt körben megvendégelik a migránsokat, rákérdeznek a településsel kapcsolatos gondjaikra, elmagyarázzák a közszereplők, hogy az adókat mire fordították, majd felsorolják, hogy a falunak milyen konkrét segítségre lenne szüksége. Ezek az alkalmak látszólag megtérülő önkormányzati kiadások: a külföldi ingatlanulajdonosok nemcsak igénylik az ilyen találkozásokat, de adakoznak is köz- és magáncélra. Az önkormányzattól kiinduló, migránsokhoz kapcsolódó kommunikatív hálózatok nem minden kalkulust nélkülöző túlélési stratégiaként foghatók fel.

Mindazonáltal a migránsok – a falu képviselői szerint – eddig nem hoztak gazdasági fellendülést a településekre. Köztudott azonban, hogy a munkaképes helyi és környékbeli munkanélküliek a külföldieknél adódó munkát nem utasítják vissza. A nyugati ingatlanulajdonosokra épülő feketemunka mintha optimizmussal lengené be ezeket a falvakat: „csak jól kell ablakot pucolni, hogy máskor is hívjanak, mert ennyit nem kerestem meg a hotelben Zalakaroson” – hangzott el egy, a helyiek attitűdjeit jól szemléltető kijelentés. Szinte valamennyi külföldi ingatlanulajdonosnál „segít” egy helyi lakos a kertben vagy a háztartásban. A migránsok romákat és magyarokat egyaránt foglalkoztatnak, s hangsúlyozzák, hogy nem hajlandók átvenni a magyarok diszkriminatív magatartását a cigányokkal szemben. Az így kialakult anyagi függőségi viszonyoknak igen markáns ökonómiai és kulturális következményük van a helyi lakosság szempontjából: az anyagi helyzet javításán vagy egyedüli ilyen módon való biztosításán kívül belelátnak más életlehetőségekbe is.

Egyes munkák elvégzéséhez (pl. házépítés, átalakítás) azonban elengedhetetlen a nyelvtudás. S mivel a nyugatiak közül szinte senki sem beszél jól magyarul, ezért a németül tudó szakemberek, tolmácsok és közvetítők szerepe felértékelődik e környéken. A számításukat

a nyugatiak ingatlanvásárlásából megtalálók általában a németül kommunikálni tudó helyi nők. A nyelvtudás és a kommunikációs készségek által biztosított megélhetés, s néha az ebből felépített „gazdagság” haragot is szül. Egy korábban mezőgazdasági munkából vagy a városi iparba ingázó „falubeliből” a nyugati ingatlantulajdonosok körül „legyeskedő” és „ügyeskedő szerencsés” szociális helyzetében és társadalmi megítélésében minden (eddig a terepen „felfedezett”) személy esetében változásokat tudtunk rekonstruálni.

Interjúink segítségével a települések helyi lakóinak szemével is értelmeztük a települések életében bekövetkezett változásokat. Mivel a nyugatiak megjelenése a falu lakosainak ökonómiai, szociális és kulturális viszonyait átrendezte, ezért kérdéseinkkel több adatközlőnél különösen érzékeny témákra tapintottunk. Az adatközlők sokszor csak rábeszéléssel voltak hajlandók kérdéseinkre válaszolni. Nem egyszer tilos volt a beszélgetést elektronikusan vagy papíron rögzítenünk. A külföldi ingatlantulajdonosok megítélésével, falura gyakorolt hatásával kapcsolatban egy ponton negatív vélemény fogalmazódik meg. Egyesek szerint a településeknek kára van abból, hogy egyre több ház kerül külföldiek kezére, mivel az ingatlanok ára annyira felszökött, hogy a faluban a várva várt helyi, gyerekes fiatalok számára már megfizethetetlenek a használt házak: „a telekárakat duplájára vitte fel, nem olcsóbbak a telekárak, mint Marcaliban vagy Kaposváron: egy 60–70 négyzetméteres tömésházat itt már 4–5 millió forintért adnak el” – panaszkodik az egyik somogyi falu polgármestere.

Persze voltak olyanok is az általunk bejárt falvakban, akik üdvözlik a külföldiek jelenlétét: „Nem ártnak azok senkinek, csak magukkal foglalkoznak.” Ők beépültek a falu életébe, de nem nagyon folynak bele az ügyekbe, úgy élnek itt, mintha ők maguk is kívülről szemlélnék az eseményeket. Akik így vélekednek a betelepülőkről, azok általában még hozzáteszik: a helyiek inkább a németnek, hollandnak, amerikaiinak adják el a házukat, mert ők legalább kifizetik érte a kért összeget. A helyi lakosok szerint a táj szépsége és nyugalma mellett a beköltözők otthoni rossz anyagi helyzete, mi több „szegénysége” a legfőbb mozgatóerő a migrációnál. Több helyi lakos vélte úgy, hogy a külföldiek – a nyugati életszínvonal biztosításának reményében – „olcsóbb környezetben” próbálják megteremteni azt az életvitelbeli „luxust”, amire otthon képtelenek lennének. Egyesek szerint a beköltözők takarékosága és a főszenysége rajtuk csattan akkor, amikor a takarításért vagy a házgondozásért csak nagyon alacsony összeget kapnak.

Az, hogy a külföldiek keresőképes munkát végeznek/végeztek, dolgoznak/dolgoztak, a vizsgált terepen a helyi lakosok számára nem látható. Ők a nyugati ingatlanulajdonosokat csak a szabadidejüket eltöltő, pihenő, áruvásárló és fogyasztó szerepekben látják, azaz személyiségüknek csak egy részletébe pillanthatnak bele. Hogy milyen út vezetett el a faluba migrálásig, a helyiek számára nem ismert.

A beköltözőknek köszönhetően új mintái jelennek meg a szabadidő eltöltésének. A szórakozást nem a tévé vagy az italbolt, hanem a séták, a nyugágyban való napozás, a hobbiállatok idomítása és ápolása, a biciklitúrák, a művészkedés, a barátokkal és a szomszédokkal való grillezések jelentik. Olyan minták, melyeken a helyiek egyelőre még mosolyognak, de a falu következő felnőtt generációi talán már ezt a mintát követik.

A helyi lakosok és a közigazgatás szereplői általában keresik a migránsokkal közös kommunikációs alkalmakat. A nyugati ingatlanvásárlások hatására a települések egyre inkább megpróbálják magukat egy idegen szemével látni, s a régiót az idegenek (pl. turisták) számára még vonzóbbá tenni – miközben hangoztatják, hogy a nyugati ingatlanulajdonosok megjelenésével a falu „érintetlen” maradt, mit sem változott. Így például a faluünnepek és gasztronómiai rendezvények lelkes közönségét jelentik a nyugati beköltözők is, akik az elégedettségtől függően támogatják és tisztelik meg a rendezvényeket a következő évben is. De a fásítási vagy szemétygyűjtési napok is a külföldiek kedvéért – s néha egyenesen az ő kezdeményezésükre – honosodnak meg a falvakban.

Budapestiek a szőlőhegyen

A magyarországi belső rezidenciaturizmus és jóléti migráció jelenségére egy somogyi falu külterületén bukkantunk. A falu polgármestere mint egy kisebb csodáról beszélt akkor, amikor az egyik külterületi szőlőhegyre költözött budapestiekről mesélt: a szőlőhegyen a tizenhárom darab lakóházzá alakított egykori pincéhez vizet és gázt vezettettek fel tulajdonosaik valamint utat építettek a falu és a szőlőhegy között. A falu első embere így mutatta be őket és szőlőhegyi „birodalmukat”: „az egyiknek Pesten Suzuki szalonja van, a másik ügyvéd, rendőr alezredes, BM-nél belső ellenőr [...] gyönyörű porták vannak itt, szép kertek: aki kicsit ki akar jönni Budapest szennyezett levegője közül, az itt csendre, gyönyörű környezetre talál; pihennek és vannak vadászok is köztük,

vadásztársaságok tagjai; családostul jönnek.”¹⁷ A hegyet korábban nemcsak kert- és szőlőművelésre használták a helyiek, hanem az a rendszerváltásig néhány tősgyökeres család számára állandó lakóhelyül is szolgált. A háború előtt 18 család lakóháza állt itt, a háború idején pedig a faluban is húzóódó többhetes állófront miatt fontos szerepet játszott a civil lakosság védett helyre történő kitelepülésénél. Korábban még saját iskolája is volt ennek az apró településnek. Mára már csak egy tősgyökeres háztartás van a szőlőhegyen, a többiek budapesti nyaralók és beköltözők.

Az ingatlanvásárlások a szőlőhegyen már a rendszerváltás előtt pár évvel, 1985-ben megkezdődtek itt, többnyire a vadászengedélyekhez való egyszerűbb hozzájutás miatt. A lakók a hegyen a szabadság fellegvárának látják megvett és gondosan őrzött birodalmukat: ezek a férfiak a hétvégeken és a szabadságuk idején általában a családjuktól távol ápolják baráti kapcsolataikat, vadásznak, kubikusok segítségével szőlőt művelnek, majd szüretelnek, megvendégelik egymást, partykat rendeznek, gyógyfürdőbe járnak stb. Magukat a hegy megmentőinek látják, akik a lepusztult házakat korszerűsítik, a szőlőhegyet művelik. Egy hivatalosan bejegyzett baráti társaság keretében, saját költségre felvitették a hegyre a gázt és a vizet is. A legkorábban beköltöző, 60 év körüli jogász, volt rendőrezredes, akinek Budapesten ügyvédi irodája van, megelégedte, hogy vadászatai alkalmával csak ismerősöknél szállnak meg, ezért inkább vett egy ingatlant a hegyen. Rövidesen a budapesti barátai lettek a szomszédai, merész ingatlanvásárlási lépése vásárlási láncreakciót indított el vadásztársai és egyben volt rendőrtársai körében. Ő a csoport „vezére” is, aki elővigyázatosságból több ingatlant is megvett: „inkább én vettem meg, nehogy más is ide költözzön”. Gondosan felújított házában – többek között – gáz padlófűtés és mosogatógép is van. A szőlőhegy ingatlanjainak új tulajdonosai kreatívan fogtak hozzá környezetük alakításához: büszkén mutatják be átalakított birodalmukat, komfortos házukat, direkt erre a terepre beszerzett barkácseszközeiket és barkácskézikönyveiket. Többen panaszkodnak monoton munkahelyi tevékenységükre és a nagyvárosra, melyből az ideális kikapcsolódást ebben a zárt „birodalomban” találják meg.

A faluról és a helyi falusiakról általában elítélően szólnak a „pestiek a hegyen”. Nem értik a falusi intrikákat, a féltékenykedést és a helyi politizálást: „Jó egyébként, a (*név*) egy jó polgármester. Tárgyalóképes,

¹⁷ Járosi Katalin interjúja a polgármesterrel, 2005. március.

intelligens (*a polgármester foglalkozása*). Ugye, a faluban a jobb módú emberek közé számít és akkor így megy a pletyka, hogy korrupt. Mit tud korrupt lenni ebbe a szar 530 lelkes faluban, egy polgármester mi a szent szart tud korrupciót csinálni? Semmit. De hát ugye ez a magyar szokás szerint, pletykáljunk egy kicsit, rúgjunk bele, de nem egyébként egy nagyon rendes fickó egyébként. Én nem szavazok mert nem vagyok állandó lakos, de ha itt szavaznék biztos rá szavaznék, a (*keresztnev becézett alakja*)-ra”. A falusiakat a saját sorsuk irányítására alkalmatlannak látják e hegyről: „A falu szerencséje az, hogy agilis a polgármesterük [...] Különben bezárnák [ti. a falut].”¹⁸

A falu lakói szerint egy érdekes társaság verődött össze a szőlőhegyen: ezek a férfiak hétvégeken inkább a kötetlen vadászatokra és alkalmi barát nők fogadására használják a hegyet – de nem családostul jönnek, a feleségeiket inkább otthon hagyják. A helyiek egyik csoportja szerint „a pestiek” igen udvarias és segítőkész emberek: mivel nagy befolyással bírnak a fővárosban, ezért ügyes-bajos – főleg jogi eseteket érintő – problémáikkal lehet hozzájuk fordulni. A falusiak a „jogi segítségért” kerti terménnyel, tojással és napszámmal fizetnek. Mítöbb, az egyik „pestit” meg fogják kérni arra, hogy induljon az önkormányzati választásokon is, az ilyen befolyásos emberek csak segíteni tudnak a falunak. Hallottunk még a polgármester és a hegyen lakók konfliktusáról is: a faluban tudni vélik, hogy a polgármester szándékosan nem hajlandó megcsináltatni az utat a hegyre, amiért a „pestiek” neheztelnek rá. A faluban megkérdezettek egy másik csoportja nem is tudja, hogy „pestiek” laknak a hegyen, de egy harmadik csoport szerint „a szőlőhegyen van egy értelmiségi kör, de mindenkit lenéznek a faluban [...] Beléptek a helyi vadásztársaságba, ahova én tizenöt éve nem nyerek felvételt. Bár ehhez be kell fizetni egy bizonyos pénzüsszeget, milliókat.”¹⁹

A szőlőhegy Land Rover dzsipes lakói határozottan látják elkülönült helyzetüket a falu viszonylatában: sem vagyoniilag, sem intellektuálisan, sem döntési autonómiában nem versenyezhetnek velük a falu tősgyökeres lakói. A falusiak tanácsot és alkalmi munkát adó budapestiek tudatosan nem szeretnének falu részévé válni. A néhány személyes vadász baráti kapcsolaton túl nincs igényük arra, hogy belefolyjanak a település mindennapi életébe.

¹⁸ Benedek György és Turtóczki S. Ede interjúból, 2005. augusztus.

¹⁹ Benedek György és Turtóczki S. Ede interjúja egy falubeli lakóval, 2005. augusztus.

Összegzés

A tanulmányban bemutatott migránsok első látásra a saját társadalmuk ellentétét keresik akkor, amikor a „világtól elzárt” falvakban ingatlant vásárolnak. A nagymértékben *differenciált, komplex és túlbürokratizált jóléti társadalmak* állampolgárai közül egyre többen érzik úgy, hogy a mindennapi életüket nagyban irányító intézmények labirintusainak útvesztőiben individuális igényeiket figyelmen kívül hagyják. Az új környezet ezektől a terhektől felszabadít és lehetőséget teremt egy egyszerűbb, szabályozatlanabb és spontánabb élet élésére. A saját ízlés szerint kialakított lakóház és kert olyan migrációs vonzerőt jelent, mellyel az addigi élet egy vonással eltörölhető, s valamennyi személyes probléma orvosolható. A migránsok fontos identitáslenyomatát jelenti az a vándorlás, melynek végén egy kötetlenebb, olcsóbb és kreatívabb élet reménye kecsegtet számukra.

Ennek a migrációnak jelentős aspektusa az *individualizáció* is: ezek a vándorok a társadalmi kapcsolataikban kevésbé szorulnak családtagjaik vagy rokonaik anyagi segítségére, a vizsgált migránsok általában egyedül vagy magcsaládokban élnek, gyerekeik pedig már függetlenedtek tőlük. A migránsok az ingatlanvásárlásról önállóan döntöttek. Meghatározó ezenkívül az az attitűd is, hogy a klasszikus migrációtól eltérően nem a valamitől való menekülés, hanem a valami felé való elmozdulás vágya motiválta az élménymigránsokat és a jóléti migránsokat.

A rezidenciaturizmus, az élmény- és a jóléti migráció gyakorlatában különös szereppel bírnak azok az elképzelések és vágyak, melyekkel ezek a vándorok útra kelnek. Az idealizált célország vagy annak egyes régiói valamint társadalma különböző társadalmi és kulturális gyakorlatokon keresztül már a kiinduló társadalomban kész jelentésekkel rendelkezett. Elsősorban a turizmusipar, az irodalom, a zene, a képzőművészetek, a film és a gasztronómia termelik ki azokat az elképzeléseket, melyekkel a természeti és társadalmi adottságok és az azokról formált tapasztalatok mellett egy *tér toposzá* szerveződik. Az élménymigránsok az általuk felfedezett falvakat a háborítatlan természet és a hagyományos életforma lenyomataként képzelik el, ahol a szabadidős tevékenységeiket gondtalanul élhetik. Ezért a munkavégzések alkalmai az élménymigránsoknál minimális tevékenységekre zsugorodnak, így az ingatlan körüli munkák elvégzésére általában a helyi lakókat bízzák meg.

A helyiek szemében a falvak az élménymigránsok ingatlanvásárlása és letelepedése által némi kereset-kiegészítést, egy esetleges jövőbeni regionális szinten érzékelhető gazdasági fellendülést és újfajta faluhasználati gyakorlatokat jelent. A helyiek gondolkodásában az élménymigráns és rezidenciaturista új színfoltot hoz a faluba akkor, amikor a szabadidő eltöltésére és ismerősei megvendéglésére használja azt.

A falvak jelentős részében a helyi közösség társadalmi kapcsolatai és rivalizációs rendszerei nagymértékben átalakultak az élménymigránsok megjelenése által. Az alkalmazásért folytatott harcban előnyben és nagyobb anyagi ellenszolgáltatásban részesülnek a nyelvet tudók és azok, akik nagyobb bizalmat ébresztenek a betelepülőkben és rezidenciaturistákban. A migránsok jelenlétének köszönhetően újra fontossá válnak régen elfelejtett ünnepek és gyakoriak az újonnan kitalált közösségi alkalmak is. A falvakban egyelőre kíváncsian várjuk a beköltözések további szakaszát és az interetnikus találkozások további fejeteit.

